

УДК 811.161.3-26'04+811.161.3'04'38

Наталля Паляшчук
(Мінск, Рэспубліка Беларусь)
e-mail: nata-poleshchuk@yandex.by

ЖАНРАВЫЯ АСАБЛІВАСЦІ ВЫРАКАЎ

У артыкуле ўпершыню ў беларускім гістарычным мовазнаўстве разгледжана кампазіцыя выроков – судовых рашэнняў, прадстаўленых у «Актавых кнігах Полацкага магістрата» за 1650 р. Выяўлена, што ў структуры выроков выразна вылучаецца сем сэнсавых блокаў, якія адносяцца да пачатковага пратаколу, асноўнай часткі, канчатковаму пратаколу. Кожны сэнсавы блок афармляецца пры дапамозе формул – паўтараных канструкцый з адносна пастаянным лексічным складам і граматычнай структурай. Таксама прааналізаваны асаблівасці функцыянавання ў выроках (судовых рашэннях) рознаўзроўневых моўных сродкаў, выяўлены лексічныя адзінкі, якія соотвествуюць мэты стварэння тэксту і сферы яго выкарыстання. Вынікі даследавання маюць значэнне для гістарычнай стылістыкі беларускай мовы, усталявання этапаў развіцця дзелавага стылю старабеларускай літаратурна-пісьмовай мовы, яе жанравай дыферэнцыяцыі, вызначэння спецыфікі развіцця і функцыянавання дзелавай пісьменнасці вядомага і значнага рэгіёну старажытнай Беларусі – Полаччыны.

Ключавыя словы: старабеларуская літаратурна-пісьмовае мова, гістарычная стылістыка, гісторыя беларускай мовы, жанр дакумента, кампазіцыя дакумента.

Поліщук Н. Жанрові асаблівасці вироков (судових рішень).

У статті вперше в білоруському історичному мовознавстві розглянуто композицію вироков – судових рішень, представлених в «Актових книгах Полоцького магістрату» за 1650 р. Виявлено, що у структурі вироков чітко виокремлюється сім змістових блоків, що належать до початкового протоколу, основної частини, кінцевого протоколу. Кожен змістовий блок оформляється за допомогою формул – повторюваних конструкцій з відносно постійним лексичним складом і граматичною структурою. Також проаналізовано особливості функціонування у вироках (судових рішеннях) різнорівневих мовних засобів, виявлено лексичні одиниці, які відподають меті створення тексту і сфері його використання. Результати дослідження мають значення для історичної стилістики білоруської мови, встановлення етапів розвитку ділового стилю старобілоруської літературно-писемної мови, її жанрової диференціації, визначення специфіки розвитку і функціонування ділової писемності відомого і значущого регіону давньої Білорусі – Полоччини.

Ключові слова: старобілоруська літературно-писемна мова, історична стилістика, історія білоруської мови, жанр документа, композиція документа.

Paliashchuk N. Genre features of vyroki (judgments).

The article is devoted to the study of composition of vyroki (judgments) which are a part of the Polotsk Magistrate Register for 1650. This is the first attempt of such study in the Belarusian historical linguistics. It has been found out that seven semantic blocks referring

to the initial protocol, the main part, and the final protocol are clearly distinguished in the structure of vyroki (judgments). Each semantic block is formalized with the help of repetitive constructions having a relatively constant lexical composition and grammatical structure. Specificity of language means functioning in vyroki (judgments) has also been analyzed; lexical units, matching the text goal and the corresponding sphere of text use, have been revealed. The results of the research are important for the historical stylistics of the Belarusian language; for establishing the stages of the business style development in the Old Belarusian literary and written language; for the genre differentiation of the language; for determining the specifics of the development and functioning of the business literature of a certain.

Keywords: *Old Belorussian literary and written language, historical stylistics, the history of the Belarusian language, the genre of the document, the composition of the document.*

Тэксты дзелавой пісьменнасці неаднаразова станавіліся аб'ектам разнастайных даследаванняў у галіне марфалогіі, лексікалогіі, сінтаксісу (гл., напр., работы У.В. Анічэнкі, М.Г. Булахавы, А.М. Булькі, А.І. Жураўскага, В.Э. Зіманскага, І.І. Крамко, Ю.Ф. Мацкевіч, М.А. Новіка, Н.В. Паляшчук, Л.М. Шакуна, Ж.І. Яромы і інш.). Сёння бачыцца неабходнасць іх вывучэння ў напрамку гістарычнай стылістыкі, што дазволіць выявіць агульнае і спецыфічнае ў сістэме жанраў дзелавой пісьменнасці (статуты, тастаменты, прывілеі, пацвярджэнні, выракі, рэестры, пасланні і інш.), прасачыць механізмы тэкстаўтварэння ў дзелавой мове, вызначыць у пэўным жанры асаблівасці кампазіцыйнай арганізацыі і корпус паказальных моўных сродкаў – лексічных, марфалагічных, сінтаксічных, прынцыпы і матывацыю іх адбору. Вынікі такога вывучэння важныя, з аднаго боку, для ўстанаўлення этапаў развіцця і функцыянавання дзелавога стылю ў старабеларускай літаратурна-пісьмовай мове, яго жанравай дыферэнцыяцыі; з другога – яны акажуць станоўчы ўплыў на прынцыпы інтэрпрэтацыі і метадыку апісання дзелавога тэксту, удакладненне тэрміналагічнага апарату гістарычнай стылістыкі беларускай мовы.

У дадзеным артыкуле аб'ектам даследавання выступае асобная жанравая разнавіднасць старабеларускіх дзелавых тэкстаў – *выракі*. Згодна з энцыклапедыяй “Вялікае Княства Літоўскае”, *вырак* (ад польск. *wyrok*) – “прыгавор суда па крымінальнай ці рашэнне па цывільнай справе ў ВКЛ. Выкладаўся ў пісьмовай форме суддзёю, падсудкам або з іх дазволу пісарам. Кожны вырак падпісваў суддзя (падсудак), пасля чаго пісар заносіў яго ў адпаведную кнігу. Паводле Статута ВКЛ 1588, перад запісам пісар абавязаны быў зачытаць вырак суддзі, каб той пераканаўся ў яго правільнасці” [2, т. 1, с. 469].

Мэта дадзенага артыкула – вылучыць і разгледзець жанравыя асаблівасці выракаў: іх кампазіцыю, набор формул, пры дапамозе якіх

афармляліся структурныя часткі дакументаў, паказальныя рознаўзроўневыя моўныя сродкі і адметнасці іх функцыянавання.

Матэрыял даследавання выбраны з “Актавай кнігі Полацкага магістрата” за 1650 г. (далей – АКПМ) [1]. Яна змяшчае 248 дакументаў, з іх 228 напісаны на старабеларускай мове (у дакуменце пад нумарам 93 ёсць польскамоўная ўстаўка: *a na zaty^lku to^o(o) wypisu napisano tymi slovy: roku tysiąc szescset trzydzestego pierwszego*)¹, 20 – на польскай.

У артыкуле выкарыстоўваюцца тэрміны: *сэнсавы блок* (адносна самастойная змястоўная частка тэксту), *формула* (паўтаральная канструкцыя з адносна пастаянным лексічным складам і граматычнай структурай), *фармуляр* (пэўны склад і парадак размяшчэння сэнсавых блокаў, а таксама сукупнасць формул, з дапамогай якіх сэнсавыя блокі вербалізуюцца ў тэксце дакумента).

Актавыя кнігі гарадскіх магістратаў – выбарных адміністрацыйных і судовых органаў гарадскога самакіравання ў гарадах з магдэбургскім кіраваннем – утрымлівалі шматлікія дакументы юрыдычнага, эканамічнага, гаспадарча-фінансавага, адміністрацыйнага зместу (прывілеі, завяшчання, інвентары, скаргі, выракі і інш.) [2, т. 1, с. 212]. Аб колькасці такіх кніг гаварыць сёння, відавочна, цяжка, што звязана са складанай гісторыяй бытавання беларускай пісьмовай спадчыны. Напрыклад, у 1873 г. у Віцебскім цэнтральным архіве захоўвалася 33 полацкія магістрацкія кнігі XVII ст., сёння ж у Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі іх налічваецца толькі шэсць. Названы архіў у сваіх сховішчах мае актавыя кнігі магістратаў 33 населеных пунктаў, агульная колькасць аркушаў якіх 147465 [1, с. 6].

Адзначым, што ў беларускім гістарычным мовазнаўстве ёсць толькі адзін артыкул Т. Р. Трафімовіч, дзе аб’ектам аналізу выступае АКПМ – “Актовые книги городских магистратов как источники по истории языков Великого Княжества Литовского”. У ім аўтарам падкрэсліваюцца магчымасці выкарыстання дакументаў АКПМ для распрацоўкі актуальных праблем гістарычнай антрапанімікі, гістарычнай стылістыкі, для вывучэння моўнай сітуацыі ў Вялікім Княстве Літоўскім у XVII ст., для аналізу намінацыйных сродкаў старабеларускай літаратурна-пісьмовай мовы з пункту гледжання ананіміі [4].

У АКПМ шырока прадстаўлены выракі, якія прымаліся па разнастайных справах, часцей за ўсё звязаных з маёмаснымі адносінамі (*o neo^oдане ему золоты^x девети грошеⁱ виⁿны^x (114)*)², знявагай гонару асобы (*o зъневагу ему великую, o^o не^o(o) сталую (44)*), падманам, махлярствам, крадзяжом (*стру^o ... кзва^lтовне пограби^l (64)*).

¹ Ілюстрацыйны матэрыял адаптаваны, вынасныя літары абазначаюцца.

² Лічбай у дужках абазначаны парадкавы нумар дакумента ў АКПМ.

У структури выракаў вылучаюцца наступныя сэнсавыя блокі:

1) дата стварэння дакумента. Для яго перадачы нязменна выкарыстоўвалася формула ў складзе лексем *року ... месяца ... .. дня*, якія дапаўнялі парадкавыя лічэбнікі для ўказання нумару года і дня тыдня (адпаведна састаўныя і простыя) і канкрэтная назва месяца: *Року тисеча ше^{см}сотъ пятьдесято^о, м(е)^с(е)ца февѣралья ше^сна^дцато^о дня* (119); *Року тисеча ше^{см}сотъ пя^тдесятого, м(есе)ца апреля шосто^о дня* (228);

2) загалолак дакумента вербалізаваўся з дапамогай формулы *декретъ въ справе* (радзей – *справа*) КАГО з КІМ *о ...*. Яе пашыральнікамі выступалі а) антрапонімы, якія абазначалі істца і адказчыка; яны маглі суправаджацца найменнямі асобы па сацыяльным становішчы, пасадзе, месцы жыхарства; б) канструкцыя, што ўказвала на прычыну судавага разбіральніцтва: *Декретъ в справе Алексьа^ндра Осоки зъ п(аном) Яно^м Домашевски^м о непрыложе^не цырули^нкое печати до прывилею цехово^о* (134); *Справа Гавѣрылы Борисовича зъ По^нковою вдовою о ко^лпа^к соболи^и* (143);

3) пералік асоб, прысутных на судовым разглядзе. Перадаваўся з дапамогай дзвюх канструкцый. Пачаткам першай з’яўлялася формула *пры бытности*³, пасля якой указвалася сацыяльнае становішча, імя і прозвішча асобы, яе пасада або род заняткаў, пачаткам другой – прыназоўнікавае спалучэнне *передо мною / передъ нами*⁴, за якім называліся асобы па іх пасадзе: *Пры бытности его м(и)л(о)сти пана Яна Болеслава Богатыра-Косаровъско^о, економа и ля^нтво^ита поло^нкого. Передъ нами, бу^рмистрами, ра^ицами и лавъниками, то^о року на справа^х судовы^х в ратушу полоцько^м будучы^{ми}* (27);

4) выклад сутнасці справы. Гэты сэнсавы блок пачынала формула *постановивъшысе очевисто ... жаловаль / оповедаль и жаловаль о то / о ...*, якая ўскладнялася назвамі асоб па сацыяльным становішчы, радзей – па месцы жыхарства, і ўласнымі імёнамі асоб; абазначэнне асобы, якая выступала як ісцец, было ў назоўным склоне, асобы-адказчыка – у вінавальным. Назва злачынства або дзеяння, якое з’явілася падставай судавага разбіральніцтва, пасля спалучэння *о то ижъ* перадавалася праз дзеясловы або іх спалучэнні (*пограбилъ, зосталь винень, не хочет оддати / заплатити, смель и важылсе забить* і інш.), а пасля прыназоўніка *о* – праз аддзеяслоўныя назоўнікі (*неодданье, зневага* і інш.): *Постановивъшысе очевисто, мещани^н места Полоцького Лукъя^н Лукашеви^ч жалова^л на панию Евъдокию Мелешъковну Дорофеевую О^храмеевичовую, бу^рмистровую поло^нкую, о то. Ижъ она зостала ми*

³ Пачатковая літара (або спалучэнне *пр* у гэтай формуле) “ператваралася пісарамі ў ініцыяльную і часам аздаблялася малюнкамі” [1, с. 12].

⁴ Знак / указвае на варыянтныя кампаненты ў складзе формул.

ви^нна копъ пять гроше^и литовски^х. Которы^х ты^х гроше^и она ... о^ддати и уи^ститисе не хочеть (70); Постановивъшысе очевисто, мещани^н места Полоцького Яко^в Пчо^лка ... жаловаль на пана Михала Бака о неодъдане ему копъ девтидесять гроше^и литовски^х (16);

5) показанні адказчыка афармляліся з дапамогай канструкцыі до которе жалобы / справы будучы онъ ... на день сегоднейшы очевисто черезъ слугу вradoвoгo ... заказанный поведиль (радзей – мовиль), у якой а) пералічаныя кампаненты часам маглі мяняцца месцамі і б) пасля займенніка *онъ* і спалучэння *слуга вradoвoгo* абавязкова выкарыстоўваліся антрапонімы: *До которе жалобы будучы о^н, Мо^исеевичъ, на день сего^дне^ишы очевисто пре^з слугу вradoвoгo меского Яна Станиславовича заказаны^и, поведи^л* (195). Ва ўказанай формуле назіраецца замена дзеяслова *поведиль* а) спалучэннем *постановивъшысе доброволне призналсе* ў выпадку прызнання адказчыкам сваёй віны; б) спалучэннем *ку праву не становилсе и о том нестаню своем ведомости жадъное нам, вradoви, и стороне поводовой не уделаль* у выпадку няўкі адказчыка ў суд; пры гэтым адзначаецца і выкарыстанне дзеепрыметніка *заказованный* у форме творнага склону;

б) прыняцце судовай пастановы выражалася праз формулу з дзеясловамі волевыяўлення *мы судъ ... всказуемъ и прысуждаемъ / наказуемъ / узнаваемъ и наказуемъ / всказуемъ*, якая магла дапаўняцца дзеепрыслоўнымі зваротамі тыпу *заховуючысе водлугъ того добровольного признанья, видечы такую пилность стороны поводовое, не чинечы в той справе на сесь часъ жадного розсудку* і інш.: *Мы, судъ, заховуючысе водлугъ того добровольного признанья тую копъ десеть гроше^и литовскихъ, а пры томъ и вьсе шкоды, накълады пра^вные на немъ, Юрью Шымъковичу, ему, Ивану Курьловичу, всказуемъ и прысужаемъ* (39);

7) інфармацыя пра запіс пастановы ў актавую кнігу перадавалася праз формулу *которая справа есть до книгъ мескихъ полоцкихъ записано*. Яна магла ўскладняцца выразамі *про память, яко се на вrade деела, яко се на вrade точыла*. Выраз *про память* азначаў, што “інфармацыя заслугоўвае памяці, у патоку спраў гэта інфармацыя можа быць забыта, каб не забыцца на гэтую інфармацыю, яе варта запісаць” [3, с. 6].

Для выракаў паказальнымі з’яўляюцца:

сказы з простаай мовай, выкарыстанне якіх накіравана на поўную перадачу сутнасці справы: *О^дно та^к мови^л: “Што видишь, то купуешь”* (154); *На которую жалобу по^званы^и поведи^л: Правъда то, ижъ тотъ стру^з мне се досталь о^д не^с(о)* (64);

вычарпальная фіксацыя фактаў і ўмоў ажыццяўлення злачынства, што дасягалася праз указанне дакладнай даты ажыццяўлення праступка, поўнага пераліку разрабаванай маёмасці і пад.: *теды в коробце е^и*

ше^сна^дца^т локъти^и полотъна, два локъти рубъку, паре хустъ зъгнуло (112); я у зятя ея еще в року прошьло^м тисеча ше^ссотъ тры^дцать девято^м, м(есе)ца февръля два^дцать трете^с(о) дня купило^м чверть кгру^нту голого ту^м, в месте Полоцько^м, лежачого (196);

наяўнасць тэкставых рэмінісцэнцый – дакладных / перабудаваных цытат ці адсылак да існуючых і вядомых дзелавых папер пры падрыхтоўцы новых заканадаўчых тэкстаў. Зварот да іх з’яўляўся важкім аргументам для прыняцця правільнага рашэння па пэўнай судовай справе: *заховуючысе водлугъ того листу запису и обовязько^с, в немъ шероце описаныхъ (227); где еще во^длу^с того жъ декрету (230); мы ... заховуючысе во вьсемъ во^длу^с науки права ма^идебу^рского (32);*

наяўнасць пры займенніках (часцей 1-ай і 3-й ас.) уласных імён з мэтай канкрэтызацыі выкладу справы: *о^н, Алексье^и Стебутъ, ... поведи^т (44); я ему, Петру Кибесу, ... зоста^т вине^н копъ шесть (59);*

дакладнае тапаграфічнае апісанне аб’ектаў нерухомасці: *записа^т домъ сво^и власны^и, на Кобаку стоячы^и, з одьное стороны подъле дому Сымона коваля а зъ другое стороны подъле дому Михалка Скрыпеля (227);*

вялікая колькасць антрапонімаў, што абумоўлена адрасным характарам дакументаў, накіраванасцю прынятых рашэнняў адной асобе ці групе канкрэтных асоб: *Хроль Демидовичъ, Янъ Болеславъ Богатырь-Косаровский, Андрей Ясилский, Стефанъ Бурдынский, Александерь Шолуха, Прося Романовая Розумница, Зофия Войтеховна Семенова Андреевичовая, Люба Андреева Григоревна Ахремовичова і інш.* Пры гэтым дамінавалі намінацыі асоб мужчынскага полу (паводле некаторых навукоўцаў, якраз перавага апошніх лічыцца адметнай рысай слоўнікавага складу дзелавых тэкстаў);

шырокае выкарыстанне розных па структуры лічэбнікаў а) для абазначэння колькасці каго-, чаго-н.: *о нео^дданье ему копъ чоты^рнадцати и гроше^и трыдъцати (173); б) для вызначэння тэрміну чаго-н. (валодання, судовага пасяджэння, ажыццяўлення судовага рашэння і пад.): на о^дда^не тое всказаное сумы часу две недели узычае^м (57); в) для абазначэння даты напісання дакумента ці ажыццяўлення чаго-н.: ижъ року прошьлого тисеча ше^ссотъ сорокъ девято^с(о), м(есе)ца ноябра о^смого дня зачало^м справу з ... Петро^м Кибесо^м (52).*

Сфера выкарыстання і змест разгледжаных дакументаў абумовілі прадстаўнічасць у выраках *юрыдычнай* лексікі, якая ўключае 1) назвы судовых работнікаў: *вижъ* ‘службовая асоба, абавязкам якой было засведчанне прымет злачынства, удзел у інвентарызацыі маёнткаў’, *енераль* ‘судовы выканаўца’, *лавникъ* ‘член суда прысяжных’, *умоцованный* ‘давераная асоба, адвакат’ і інш.; 2) назвы ўдзельнікаў судовага працэсу: *акторъ* ‘ісцец’, *позванный* ‘адказчык’, *сведокъ* ‘асоба, якая выклікаецца ў суд, каб даць паказанні пра вядомыя ёй абставіны па

справе', *сторона поводова* 'ісцец', *сторона odporная* 'адказчык' і інш.; 3) назвы злачынстваў і дзеянняў, якія сталі прычынай судовага разбіральніцтва: *грабежъ* 'захоп чужой маёмасці', *зневага* 'знявага', *неодданье* 'невяртанне чаго-н.'; *взяти, забрати* 'адабраць, захапіць, украсці', *пограбити* 'абакрасці' і інш.; 4) назвы штрафаў і плацяжоў: *варкгелтъ* 'штраф за забойства', *вина* 'штраф, пеня' і інш.; 5) агульныя і прыватныя назвы судаводства: *зезнанье* 'сазнанне', *право* 'закон, сістэма ўстаноўленых дзяржавай сацыяльных нормаў', *протестация* 'судовае апратэставанне', *речь* 'судовая справа, судовы працэс', *справедливость* 'законнасць, адпаведнасць юрыдычным нормам' і інш.; 6) назвы складнікаў выканаўчай і следчай дзейнасці судовых органаў: *всказь* 'прысуд', *жалоба* 'скарга', *заповоь, позовь, позыванье* 'выклік у суд', *розсудокъ* 'разбор, разгляд; вырашэнне справы; дазнанне', *свидецтво* 'сведчанне, паведамленне, пацвярджэнне', 'дача паказанняў на судзе' і інш.; 7) назвы дзеянняў, звязаных з арганізацыяй і правядзеннем судовага працэсу: *жаловатися* 'скардзіцца', *стати ку праву* 'прадстаць перад судом' *позвати* 'выклікаць у суд', *судити* 'судзіць; даваць прававую ацэнку', *усправедливитися* 'апраўдацца' і інш.

Грамадска-палітычную лексіку рэпрэзентуюць 1) назвы асоб па адміністрацыйных пасадах: *бурмистръ* 'бурмістр, выбарны галава гарадскога самакіравання', *лентвойтъ* 'намеснік войта, начальніка гарадскога пасялення', *райца* 'член рады' і інш.; 2) назвы асоб па сацыяльным становішчы: *земенинь* 'уладальнік зямельнай маёмасці або надзелу', *мещанинь* 'прадстаўнік мяшчанскага саслоўя', *пань* 'арыстакрат, магнат, буйны феадал; высокі саноўнік', *хлопецъ* 'слуга' і інш.; 3) назвы асоб па роднасці і сваяцтве: *братъ* 'брат', *бурмистровна* 'дачка бурмістра', *дочка* 'дачка', *малжонка* 'жонка', *матка* 'маці', *отчимъ* 'айчым', *пасынокъ* 'пасынак', *райцовичъ* 'сын члена рады', *родичъ* 'сваяк', *сынъ* 'сын' і інш.

Паколькі прычынай узбуджэння судовай справы з'яўляліся маёмасныя пытанні, выразі ўтрымлівалі *эканамічную* лексіку (1) назвы асоб, што ўдзельнічалі ў эканамічным жыцці, камерцыйнай і фінансавай дзейнасці: *экономъ* 'эканом', *шафаръ* 'эканом, кіраўнік маёмаснымі і фінансавымі справамі'; 2) назвы грашовых адзінак: *грошь* 'старажытная літоўская і польская грашовая адзінка рознай вартасці', *копа* 'грашовая адзінка, якая змяшчала 60 грошаў', *левокъ* 'манета з выявай льва', *талеръ* 'талер' і інш.; 3) назвы гандлёвых, фінансавых і маёмасных аперацый, іх вынікаў і месцаў іх ажыццяўлення: *долгъ* 'доўг', *доходъ* 'даход', *здатокъ* 'здаток', *истизна* 'сапраўдная (без працэнтаў і прыбытку), асноўная сума грошай; кошт, цана чаго-н.', *накладъ* 'выдатак, расход', *обликгъ* 'распіска, даўгавое абавязацельства', *фрымаркъ* 'абменны гандаль' і інш.; 4) назвы дзеянняў, звязаных з забеспячэннем фінансавых адносін: *купити*

‘купіць’, *продати* ‘прадаць’, *раховати* ‘рабіць падлікі, лічыць’), *бытавую* (1) назвы тканін, адзення, аксесуараў, абутку і матэрыялаў, з якіх яны зроблены: *кожухъ* ‘кажух’, *надракги* ‘штаны’, *насовень* ‘кафтан’, *саянь* ‘жаночы плашч’, *полотно* ‘кавалак палатна’, *чамара* ‘сярмяга, якая зашпіляецца пад шыю’, *хуста* ‘хустка’ і інш.; 2) назвы прадметаў гаспадарчага і хатняга ўжытку: *возъ* ‘воз, калёсы’, *котель* ‘кацёл’, *ложка* ‘лыжка’, *лубка* ‘лубянка, пасудзіна з лубу’, *скриня* ‘скрыня, куфар’, *трыногъ* ‘кацёл на трох ножках’ і інш.) і *прафесійна-вытворчую* (1) назвы асоб па прафесійнай прыналежнасці і родзе заняткаў: *барверъ* ‘цырульнік’, *балтушникъ* ‘гарбар’, *кравецъ* ‘кравец’, *крамникъ* ‘уладальнік крамы або прадавец у краме’, *кушнеръ* ‘кушнер’ і інш.; 2) назвы вытворчых прадпрыемстваў, іх частак; назвы жылых і гаспадарчых пабудоў і іх частак: *броваръ* ‘вінакурня’, *гута* ‘шкляны завод’, *домъ* ‘дом, хата, будынак’, *крама* ‘крама’, *стайня* ‘стайня’ і інш.).

Такім чынам, для разгледжаных выракаў уласціва адметная кампазіцыя, у якой вылучаны сем сэнсавых блокаў. Сэнсавыя блокі 1–2 утвараць пачатковы пратакол выракаў, сэнсавыя блокі 3–6 – асноўную частку, сэнсавы блок 7 – канцавы пратакол. Кожны сэнсавы блок вербалізуецца з дапамогай формул, у складзе якіх побач з пастаяннымі кампанентамі вылучаюцца варыянтныя і кампаненты-пашыральнікі іх структуры. Адметнасць выракам надаюць сказы з простай мовай, наяўнасць тэкставых рэмінісцэнцый, шырокае выкарыстанне антрапонімаў, лічэбнікаў, дакладнае апісанне месцазнаходжання аб’ектаў нерухомасці, умоў здзяйснення правіннасці. Адбор лексічных сродкаў у выраках матываваны, падпарадкаваны мэце іх стварэння і прызначэнню. У сувязі з гэтым у разгледжаных дакументах рэпрэзентацыю атрымалі лексічныя адзінкі, якія ўваходзяць ў юрыдычную, грамадска-палітычную, эканамічную, бытавую і прафесійна-вытворчую групы лексікі.

Перспектыўным падаецца выкарыстанне разнажанравых дакументаў, створаных у полацкім рэгіёне, для вывучэння адметнасцей функцыянавання старабеларускай мясцовай дзелавай пісьменнасці на пэўным храналагічным зрэзе, што з’яўляецца нераспрацаваным напрамкам у беларускім гістарычным мовазнаўстве. Актуалізацыя даследчыцкай увагі на рэгіянальных крыніцах дазволіць атрымаць высновы, значныя як для гісторыі беларускай мовы, для канкрэтызацыі ролі ў ёй помнікаў дзелавага зместу, так і для паглыблення звестак пра мінулае Полаччыны. На аснове матэрыялаў кніг Полацкага магістрата, іншых полацкіх дакументаў, змешчаных у разнастайных зборах стражытных актаў, мэтазгодна падрыхтаваць асобны слоўнік дзелавай пісьменнасці Полаччыны, які будзе рэпрэзентаваць новы тып лексікаграфічнага даведніка ў беларускай гістарычнай лексікаграфіі.

СПІС ВЫКАРЫСТАНАЙ ЛІТАРАТУРЫ

1. Актавая кніга Полацкага магістрата 1650 г.: зб. дак. / НАН Беларусі, Ін-т гісторыі; склаў і падрыхт да друку М.Ю. Гардзееў. Мінск: Беларус. навука, 2006. 270 с.
2. Вялікае Княства Літоўскае: Энцыклапедыя: у 2 т. / рэд. Г.П. Пашкоў. Мінск: БелЭн, 2005–2006. Т. 1: Абаленскі – Кадэццыя. Мінск, 2005. 688 с. Т. 2: Кадэцкі корпус – Яцкевіч. Мінск, 2006. 792 с.
3. Груша А. Актавыя кнігі ў Вялікім Княстве Літоўскім у XV – першай трэці XVI ст. // *Беларускі гістарычны часопіс*. 2015. № 10. С. 5–12.
4. Трофимович Т. Актовые книги городских магистратов как источники по истории языков Великого Княжества Литовского // *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kalbos, kultūros ir raštijos tradicijos*. Vilnius, 2009. S. 266–276.

Стаття надійшла 02.10.2017 року

УДК 821.161.1.0(092)

Татьяна Полякова

(Киев, Украина)

e-mail: polykovamihajlina@ukr.net

КУЛЬТУРНО-ИСТОРИЧЕСКИЙ ОБЛИК УКРАИНЫ В ТВОРЧЕСТВЕ В. Г. КОРОЛЕНКО (ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)

На основе анализа творчества В. Г. Короленко различного жанра выделены авторские доминанты, формирующие облик Украины XIX – нач. XX вв. Установлено, что основным средством воспроизведения украинского культурно-исторического контекста является украинский лингвокультурный знак – знаковые украинские культуремы, онимы (в том числе исторические), многочисленные лексические украинизмы, различающиеся по своему происхождению и функциям, отражающие исторические контакты и межкультурное взаимодействие на украинской земле.

Ключевые слова: украинский лингвокультурный знак, культурема, украинизм, украинский исторический ономастикон, культурно-исторический контекст, Украина.

Полякова Т. Культурно-історичне тло України у творчості В. Г. Короленка (лінгвокультурологічний аспект).

На основі аналізу творів В. Г. Короленка різних жанрів виокремлено авторські домінанти, що формують тло України XIX – поч. XX ст. Встановлено, що основним засобом відтворення українського культурно-історичного контексту є український лінгвокультурний знак – знакові українські культуреми, оніми (зокрема й історичні), численні лексичні українізми, що різняться своїм походженням і функціями, які відображають історичні контакти і міжкультурну взаємодію на українських землях.